

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

ANALYSIS OF CORPUS DELICTI OF THE CRIME OF AGGRESSION ON THE INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Васюренко А.О.,

аспірант кафедри міжнародного публічного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню особливостей злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. У статті проводиться аналіз об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину агресії та кожної з його стадій. Особлива увага приділена особливостям суб'єкту злочину агресії з окремим розглядом можливого практичного втілення таких особливостей.

Ключові слова: злочин агресії, міжнародно-правова заборона застосування сили, агресія, corpus delicti, міжнародне кримінальне право.

Статья посвящена исследованию особенностей преступления агрессии в международном уголовном праве. В статье проводится анализ объективной и субъективной сторон преступления агрессии и каждой из его стадий. Отдельное внимание уделяется особенностям субъекта преступления агрессии с отдельным рассмотрением возможного практического воплощения таких особенностей.

Ключевые слова: преступление агрессии, международно-правовой запрет применения силы, агрессия, corpus delicti, международное уголовное право.

The article investigates the features of the crime of aggression in international criminal law. The article analyzes the objective and subjective sides of the crime of aggression and each of its stages. Special attention is paid to the specifics of the subject of the crime of aggression with separate consideration of the possible practical implementation of such features.

Key words: the crime of aggression, international legal prohibition to use force, aggression, corpus delicti, international criminal law.

Постановка проблеми. Складність кореляції двох складових міжнародно-правового регулювання даної сфери міжнародних відносин, а саме норм, направлених на заборону застосування збройної сили державами та прийняття відповідного рішення міжнародного співтовариства щодо існування такого порушення та системи норм, направлених на регулювання умов та порядку притягнення конкретних індивідів до відповідальності за порушення державою міжнародно-правової заборони застосування сили, полягає не лише у практичній реалізації норм міжнародного права з відповідного притягнення до відповідальності держав та індивідів, а й у темпоральній характеристиці, адже міжнародно-правові норми, які є основою для заборони застосування збройної сили та відповідальності за її порушення, були затверджені ще в наприкінці ХХ століття та, відповідно, існує практика органів системи ООН та конкретних держав із трактування цих норм та їх застосування, в той час як міжнародно-правові норми, які регулюють індивідуальну кримінальну відповідальність за порушення міжнародно-правової заборони застосування збройної сили, були прийняті протягом останнього десятиліття та ще не набрали чинності, що призводить до того, що виявляється необхідним використання звичаєвого міжнародно-правового регулювання обох аспектів даної сфери міжнародних відносин задля ідентифікації ключових особливостей та позицій, які повинні бути враховані під час аналізу майбутнього співвідношення відповідних норм міжнародного права та міжнародного

кримінального права, під час набрання останніми юридичної сили.

Стан дослідження. Аналіз співвідношення державної та індивідуальної відповідальності за порушення міжнародно-правової заборони застосування сили проводився багатьма вченими, серед яких можна виділити М. Дуббера, Р. Кларка, В. Луєєва, П. Саланду, С. Саяпіна.

Виклад основного матеріалу. Злочин агресії, який полягає у плануванні, підготовці, ініціюванні або здійсненні особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво та контроль за політичними або військовими діями держави, акту агресії, який в силу свого характеру, серйозності та масштабів є грубим порушенням Статуту ООН, як це було визначено у Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН та відтворено у ст. 8-bis Римського статуту, знаходячись в площині теорії міжнародного кримінального права, він підлягає регулюванню основними приписами та принципами останнього, та, будучи наразі закріпленим у поправках до Римського статуту, які ще не вступили в силу, потребує аналізу особливостей його складу згідно з загальною теорією міжнародного кримінального права, звичаєвим міжнародним правом, а також міжнародною практикою в зазначеній сфері.

В міжнародному кримінальному праві, так само як і в переважній більшості систем національного кримінального права, базою та необхідною передумовою притягнення індивіда до відповідальності є наявність складу злочину, а саме – матеріальних елементів (тобто об'єктивної сторони) та менталь-

них елементів (тобто суб'єктивної сторони) злочину [1, с. 256]. Матеріальні елементи злочину включають в себе безпосередньо діяння, його наслідки та будь-які інші супутні обставини, зазначені у визначенні злочину за міжнародним правом та покривають всі умови, які визначають зовнішнє вираження злочину, відправною серед яких є злочинна поведінка, що є відображенням конкретного злочину, можлива вимога до обов'язкового настання конкретних наслідків, а також наявність додаткових обставин, за своєю суттю прямо не пов'язаних ані з поведінкою, ані з її наслідками [2, с. 212].

Кожний міжнародний злочин вимагає об'єктивної наявності конкретної поведінки, що може складатись з дії або бездіяльності, якщо це передбачено визначенням злочину, та згідно зі складом більшості злочинів передбачається обов'язкова наявність наслідків від такої злочинної поведінки, які можуть полягати у завданні шкоди або в створенні небезпеки для охоронюваного права [3, с. 291]. Окрім існування злочинної поведінки та настання конкретних наслідків від діяльності, міжнародне кримінальне право передбачає та вимагає наявності додаткових об'єктивних обставин, які можуть мати фактичну природу, тобто бути пов'язаними з існуванням фактичних обставин під час скоєння злочину чи мати нормативне вираження, тобто передбачати вимогу до паралельного застосування міжнародно-правових норм, що регулюють відносини за наявних фактичних умов та діють під час вчинення злочину.

Згідно з міжнародним кримінальним правом індивідуальна кримінальна відповідальність виникає за наявності певного ментального відношення суб'єкта злочину до дії або бездіяльності, що передбачені у складі злочину, яке, в свою чергу, являє собою ментальний елемент складу злочину. Суб'єктивні передумови злочинного характеру відповідних діянь містяться в самих визначеннях деяких злочинів, що проявляється у використанні таких формулювань як «здійснюються з наміром знищити» або «навмисне вбивство» та «навмисне спричинення страждань» [4, с. 507], що підтверджується практикою міжнародних кримінальних трибуналів та положеннями Римського статуту [5]. Згідно зі звичаєвим міжнародним правом матеріальні та ментальні елементи повинні бути наявними одночасно та знаходитись у повному збігу та взаємозв'язку для підтвердження наявності складу злочину [6, с. 186].

Окрім особливостей складу злочину агресії, який підлягає окремому аналізу, суттєва увага повинна бути приділена суб'єкту злочину агресії, до якого миститься пряме посилення у його визначенні, без наявності ознак якого перехід до аналізу наявності складу злочину агресії у кожному окремому випадку виявляється неможливим, адже відсутність необхідних ознак суб'єкта, якому в аналізованому випадку притаманні конкретні особливості, унеможливує існування міжнародно-правової основи та бази для доведення наявності складу злочину. Злочин агресії може бути вчинений лише особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво та контр-

оль за політичними або військовими діями держави, що переміщує даний злочин у виключну площину дій високопосадових осіб із широким колом повноважень та практичних можливостей для організації злочинних дій на міжнародному рівні. Як зазначає В. Лунєєв, злочинним діям високопосадових осіб притаманні окремі характеристики, які суттєво відрізняють такі злочини від інших нормативно інкримінованих діянь, а саме: злочини, що здійснюються такими особами є невід'ємно пов'язаними та впливають на дії держави; службові повноваження та статус у суспільстві таких осіб надають їм можливість впливати на велику кількість підпорядкованих осіб, що, як правило, призводить до відсутності свідків чи осіб, зацікавлених у їх переслідуванні чи звинуваченні; мають у своєму розпорядженні широкий спектр політичного, економічного та людського ресурсу для організації злочинного діяння [7, с. 664].

Враховуючи, що статuti міжнародних трибуналів та міжнародне звичаєве право не передбачають перелік прикладів чи керівництво з визначення конкретних повноважень, наявність яких слугувала би підтвердженням кваліфікації особи у якості можливого суб'єкта злочину агресії, для визначення осіб, які «в змозі фактично здійснювати керівництво та контроль за політичними або військовими діями держави», оцінці та аналізу підлягають такі фактичні обставини, як можливість визначати загальний курс розвитку держави, визначення національної ідеології (за наявності такої), впливати на створення норм національного права та на їх подальшу імплементацію, затвердження складу та керування збройними силами держави, організація збору податків для підтримки функціонування державного апарату, прийняття рішення щодо вступу держави в міжнародні домовленості тощо [8, с. 997].

На відміну від злочинів, для відповідальності за які необхідна наявність всіх матеріальних елементів складу злочину, тобто злочинної поведінки, конкретних наслідків, причинно-наслідкового зв'язку між ними, а також наявності специфічних обставин, тобто злочинів з матеріальним складом, злочин агресії є злочином з усіченим складом, в якому момент закінчення злочину пов'язується з вчиненням діяння, що за своїм загальним кримінально-правовим змістом є попередньою злочинною діяльністю з особливою наявністю певних додаткових обставин.

Для аналізу злочинів з усіченим складом, яким є злочин агресії, особлива увага повинна бути приділена існуванню ментального елементу в розрізі окремих стадій злочину, тобто окремих структурних частин матеріальних елементів, адже для кваліфікації злочинності стадії поведінки, яка не являє собою безпосереднє фактичне вчинення злочинного діяння, обов'язковою є наявність навмисності та свідомості таких дій. У випадку злочину агресії особа повинна мати прямий умисел (так званий «злочинний умисел») на вчинення акту агресії ще до моменту фактичного здійснення будь-яких запланованих дій, адже формування прямого умислу у осіб, які мають можливість здійснювати контроль над військовими

або політичними діями держави щодо використання сили проти іншої держави, є тим відправним моментом, з якого починається перша із злочинних стадій, передбачена у злочині агресії, – його планування. Стадія планування, в свою чергу, включає сумісну концептуальну роботу високопосадових політиків, які визначають кінцеві цілі запланованих політичних програм та кампанії, ключових військових посадових осіб, які розробляють стратегічні військові механізми для досягнення таких цілей, а також юристів, дипломатів та ідеологів, які повинні забезпечити максимальну національну та міжнародну правомірність майбутньої кампанії та прихилити суспільну думку на її користь [9, с. 23]. Враховуючи пряме значення у визначенні злочину агресії, за умови доведення наявності прямого умислу задіяних вищих військових та політичних осіб держави, його планування є кримінальним діянням за міжнародним правом, незважаючи на подальший перебіг подій по здійсненню запланованого акту агресії.

Подальша реалізація кампанії з вчинення злочину агресії продовжується на стадії підготовки до його вчинення, яка на практиці може бути майже не відділена від стадії планування, проте має власні особливості, адже полягає у здійсненні практичних дій для досягнення погоджених цілей, створенні фактичних умов та здійсненні організаційних заходів для здійснення злочину у сенсі матеріальних елементів складу злочину. В контексті злочину агресії створення фактичних умов полягає у набутті, транспортуванні та встановленні зброї та військового спорядження, прийнятті заходів з переходу на військову економіку, усуненні фізичних об'єктів, які у майбутньому можуть завадити запланованому переміщенню військ, встановленні захисних споруд, в той час як здійснення організаційних заходів може передбачати підготовку та імплементацію необхідних законодавчих актів, здійснення повної або часткової мобілізації, забезпечення переміщення військ та військової техніки згідно з воєнними планами, евакуацію цивільного населення зі стратегічних місцевостей, ведення переговорів з військовими союзниками. З урахуванням зазначеного вище, необхідно зауважити, що прямий умисел, сформований на стадії планування, набирає більш чіткого та точного вираження на стадії підготовки, так само як і розширюється коло можливих суб'єктів злочину агресії, адже при підготовці акту агресії задіяною є велика кількість посадових осіб воєнних та цивільних ієрархічних структур, для визначення кваліфікації останніх обов'язковим є здійснення оцінки наявності у них ментального елементу злочину агресії, яке може бути зроблене шляхом аналізу ролі посади кожного окремого індивіда в механізмі підготовки акту агресії, адже якщо така роль була настільки принциповою у процесі підготовки, що не могла бути довірена особі на іншій посаді, ознаки суб'єкта для цілей злочину агресії будуть вважатись наявними.

Стадія ініціювання злочину агресії вважається наявною на момент існування наказу щодо здійснення акту агресії, яка, так само як і попередні стадії, не

повинна призводити до настання наслідків, а визнається кримінальною вже на момент її імплементації, більш того, на практиці такі наслідки можна презюмувати, адже їх вираження полягатиме у здійсненні посягання на територіальну цілісність, політичну незалежність, суверенітет та інші охоронювані Статутом ООН невід'ємні атрибути держави. Важливо зазначити, що з моменту ініціювання злочину агресії подальше застосування сили не підлягає оцінці на правомірність для цілей *jus ad bellum*, адже подібна класифікація не має правових наслідків для цілей злочину агресії, в рамках якого принциповою є неправомірність початкового рішення, планування та, як результат, ініціювання подібного застосування сили, незважаючи на подальші можливі спроби обґрунтування відповідності використання сили вимогам міжнародного права. Щодо можливих суб'єктів злочину на даній стадії, за аналогією з попередньою, ступінь задіяності осіб та оцінка навмисності їх діянь і, відповідно, наявності ментального елементу, підлягає аналізу на основі спектру повноважень кожної конкретної посади та фактичної можливості видавати накази для ініціювання акту агресії.

Враховуючи особливості злочинів з усиченим складом, злочин агресії вважається вчиненим на момент вчинення злочинного діяння, тобто ініціювання акту агресії, незважаючи на настання будь-яких подальших наслідків, а тому подальша стадія злочину агресії зі здійснення акту агресії фактично не впливає на правову кваліфікацію злочину агресії в площині системи норм *jus ad bellum*, за винятком того, що фізичні наслідки здійснення злочину агресії будуть мати значення у якості кваліфікуючих обставин для визначення його серйозності та масштабів, що безпосередньо вплине на вирішення міри відповідальності для суб'єктів злочину.

Діючи навмисно та свідомо на всіх стадіях вчинення злочину агресії, його суб'єкти також повинні мати відповідне психологічне ставлення та намір не просто розпочати військові дії або застосувати збройну силу, а використати таку силу лише у якості засобу для досягнення конкретних цілей, заборонених сучасним системою норм міжнародного права в загалі та Статутом ООН зокрема, наприклад, вчинити військову окупацію, захват території, надання території держави в розпорядження іншій державі, які символізують той факт, що застосування збройної сили є не просто порушенням пункту 4 статті 2 Статуту ООН, а має грубий, серйозний та масштабний характер.

Положення міжнародного звичаєвого права, міжнародно-правові документи та практика міжнародних трибуналів свідчать про сформованість та паралельне існування двох вимірів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, а саме існування міжнародно-правової заборони застосування сили та відповідальності держав за вчинення її грубого та серйозного порушення, тобто акту агресії, а також відповідальності окремих осіб за вчинення державами такого акту. Враховуючи загальне визнання звичаєвого характеру міжнарод-

но-правової заборони застосування сили, існування практики та розуміння складу злочину агресії та очікуваного вступу в силу поправок до Римського статуту, на основі яких Міжнародний кримінальний суд буде мати змогу здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, нагальності набуває саме необхід-

ність аналізу особливостей співвідношення даних двох форм відповідальності у практичній площині, а також питання обумовленості індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародно-правової заборони застосування сили відповідальністю держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. O. Triffterer. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court / Otto Triffterer – Beck/Hart. – 2 edition – 2008 – p. 256.
2. Saland P. The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute in R.S. Lee/ Per Saland in Roy S. Lee. – The Hague: Kluwer Law International. – 1999. – p. 212.
3. Claik R.S. The mental element in international criminal law: the Rome Statute of the International Criminal Court and the elements of the offences // Criminal Law Forum. – Vol. 12. – № 3. – 2001. – p. 291.
4. The Trial of German Major War Criminals, Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany, частина 22 (1950), ст. 507.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. зі змінами і доповненнями – UN Doc. A/CONF.183/2/Add.1.
6. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Prosecutor v. Erdemovic, Case No. : IT-96-22-T, Sentencing Judgement. – 29 November 1996. – para. 14 – p. 664.
7. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
8. Dubber M.D. Criminalizing complicity: a comparative analysis. / M.D. Dubber – Journal of International Criminal Justice – 5 – 2007. – p. 977–1001.
9. Malanczuk P. Akehurst's modern introduction to international law/ Peter Malanczuk. – Routledge, London. – 7th revised edn. – 1997 – p. 23–26.